

“MOTIF-INDEX OF FOLK-LITERATURE” KULLANIMI VE KARŞILAŞILAN BAZI SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ*

The Use of “Motif-Index of Folk-Literature” and Solution Proposals to Some Problems Encountered

Dr. Erkan KARAGÖZ**

ÖZ

Geçmişten günümüze bir gelenek içerisinde varlığını sürdüren anlatılar, insanlık bilincinin ortak mirası olarak kabul edilirler ve insanlığın iç dünyasından izler taşır. Bu izler anlatılarda birer motif olarak kendilerini belli eder. Motifler, yapıları gereği bir anlatının çatısını oluşturur. Onlar sayesinde anlatılar bir organizma gibi varlıklarını devam ettirir, yeni anlatıların yaratılmasında birinci dereceden etkin rol oynar. İnsanoğlunun yeryüzüne egemen olma sürecine paralel olarak anlatılar gitgide birbirine benzememeye başlamıştır. Her ne kadar bu anlatıların temaları farklı ve kahramanları çeşitli olsa bile motifler, anlatıcının anlatıyı oluşturmada birer yapı taşı görevi üstlendiğinden her zaman aynı kalmayı başarır. İşte bu gibi nedenlerden dolayı bir anlatının iyi bir şekilde çözümlenebilmesi için en başta motiflerinin tespit edilmesi gerekir. Bir anlatının motiflerini tespit etmek bir halkbilimci için oldukça kolay bir iş sayılabilir. Ancak anlatılardaki motiflerin belirli bir kurama göre tespit edilmemesi daha sonraki çalışmalar için birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu problemim farkına varan halkbilimci Stith Thompson, *Motif-Index Of Folk-Literature (MIFL)* isimli eserinde sistematik bir şekilde motifleri tasniflemek için oldukça kullanışlı bir metot geliştirmiştir. Bu eserde kullanılan metot birçok motif araştırmacı tarafından kabul edilmiş ve daha sonrasında yapılan benzer çalışmalarda kullanılmıştır. Ancak bu metodu uygulama aşamasında araştırmacılar “motifleri metin içerisinde en uygun yerde pratik bir şekilde gösterme, bulunan yeni bir motifi *MIFL*’daki tematik sıraya göre yerleştirerek bu devasa motif atlasına katkıda bulunma, inceleme sonucunda tespit edilen motifleri kullanışlı bir şekilde anlatı sonunda verme ve çalışma sonunda dizinleme” gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, bu gibi problemlere çözüm getirmek ve *MIFL*’a yeni motifler ekleyerek yeni motiflerin de araştırmacılar tarafından görülebilir olması yolunu kolaylaştırmaktır. Çalışmada ilk önce Thompson tarafından geliştirilen, motifleri alfabetik sıraya göre 23 ana başlık altında tasnifleme ve bu tasnifi yaparken de genelden özele doğru motifleri bir sayısal düzen içerisinde kodlama metodunun temel çalışma ilkesi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra eldeki verilerden hareketle metodun artıları ve eksileri üzerinde durulmuş, özellikle Türk anlatıları için bu metodun uygulanabilirlik durumu hakkında görüş bildirilmiş, bu metodun uygulanmasında karşılaşılan bazı sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Öneriler, bir yönerge biçiminde 7 madde altında toplanmıştır: 1. Motiflerin anlatı içerisinde kullanıldıkları yerde *MIFL*’daki kod numaralarıyla gösterilmesi. 2. *MIFL*’da yer almayan bir motifi yeni bir motif olduğunun belirtilerek gösterilmesi. 3. *MIFL*’da motif incelemesi yapılan anlatıda onda bulunmayan benzer motifleri tasniflemek için üst madde açılması. 4. Anlatıda birden fazla kullanılan motifi en belirgin şekilde geçtiği yerde gösterilmesi. 5. Anlatıda motiflerin durağan olarak isminin geçtiği yerde değil, özelliği gereği harekete geçtiği veya gücünü kullandığı yerde gösterilmesi. 6. Motif incelemesi yapılan anlatı veya anlatılar için dizin oluşturulması. 7. Dizinin kısmında toplu olarak verilen motif bulgularının motif sıklık çalışmalarında kullanılması. Bu maddelerle ilgili bilgilerden sonra örnek değerlendirmeler her maddenin altında uygulamalı olarak gösterilmiştir. Çalışma sonunda da bu metodun uygulamasında önerilen düzenleme ve eklerin işleyişi, tam bir masal metni üzerinde gösterilerek uygulama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Stith Thompson, Motif Index of Folk Literature, sözlü kültür, anlatı, motif tespiti.

ABSTRACT

The narratives that exist in a tradition from the past to the present are regarded as the common heritage of human consciousness and carry traces from the inner world of human beings. These traces manifest themselves as motifs in narratives. Motifs make up the roof of a narrative by their nature. Thanks to them, narratives continue their existence as an organism and play an active role in the creation of new narratives. In parallel with the process of mankind's domination on earth, narratives have become increasingly unlike each other. Although the themes and heroes of these narratives are different, the motifs always remain the same as

* Geliş tarihi: 28 Haziran 2019 - Kabul tarihi: 29 Kasım 2019
Karagöz, Erkan. “Motif-Index of Folk-Literature Kullanımı ve Karşılaşılan Bazı Sorunlara Çözüm Önerileri” *Milli Folklor* 124 (Kış 2019): 75-90

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi, Ankara/Türkiye, erkan.karagoz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1239-2860

they serve as building block in the creation of the narrative by the narrator. Thus, the motifs of the narrative must first be identified in order to be able to analyze a narrative properly. Identifying the motifs of a narrative can be a very easy task for a folklorist. However, the fact that the motifs in narratives are not identified according to a certain theory brings along some difficulties for later studies. Recognizing this problem, the folklorist Stith Thompson has developed a pretty useful method in his work titled *Motif-Index of Folk-Literature (MIFL)* in order to classify the motifs in a systematic way. The method, employed in this work, has been accepted by many motif researchers and has been used in similar studies done afterwards. However, in the implementation phase of this method, researchers may encounter some problems such as "showing the motifs in a practical way in the most appropriate place within the text, contributing to this huge motif atlas by placing the motifs in accordance with the thematic order in the *MIFL*, presenting the motifs identified as a result of the review adequately at the end of the narrative, and indexing them at the end of the study". The aim of this study is to find solutions to such problems and add new motifs to *MIFL* to facilitate the way that new motifs can be seen by the researchers. This study first introduces the basic working principle of the method developed by Thompson, which is used to classify motifs under 23 headings in alphabetical order and code them from general to specific in numerals. Then, on the basis of the available data, the pros and cons of the method were emphasized, an opinion was presented about the applicability of this method especially for the Turkish narratives, and solutions were proposed to some problems encountered in the implementation of this method. These suggestions are listed under 7 items in the form of a guideline: 1. Featuring motifs with their code numbers in *MIFL*, where they are used within the narrative. 2. Demonstrating that a motif not included in the *MIFL* is a new motif. 3. Opening an additional item to classify similar motifs not found in the narrative subject to *MIFL* based motif analysis. 4. Displaying the motifs used more than once in the narrative in the most appropriate place within the text. 5. Showing motifs where they act or use their power in the narrative rather than where they are mentioned in a stationary sense. 6. Creating an index for the narrative or narratives subject to the motif analysis. 7. Using the motif findings presented in the index part collectively in motif frequency studies. After giving information on these items, the sample evaluations are demonstrated in practice under each item. At the end of the study, the proposed arrangement in the implementation of this method and the functioning of the additional motifs were shown on a full folktale text.

Key Words

Stith Thompson, Motif Index of Folk Literature, oral culture, narrative, identification of motif.

1. Sözlü Anlatı Türlerinde Motif Kavramı

Motif sözcüğü, başta yaratıcı sanatlar olmak üzere sosyal bilimlerin halk bilimi (özellikle sözlü anlatı türleri), edebiyat, müzik, resim, heykel, sinema, tiyatro, sanat tarihi ve arkeoloji gibi bilim dallarında bir terim olarak farklı farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Her ne kadar farklı anlamlarda kullanılsa da motifler, sanatın birçok dalında sanatçıya eser verme ya da sanatını icra etme noktasında aynı amaç doğrultusunda hizmet eder. Bu özelliklerinden dolayı motifler, ortaya konulan eserlerde hemen kendilerini hissettirir.

Sözlü edebiyat türlerinde motifin ne olması gerektiği ve onun işlevleri üzerine Stith Thompson (1946: 415, 416), Max Lüthi (Arda, 1970), Propp (1968: XX1), Sakaoglu (1980: 24-26), İbrayev (1998:

271) ve daha birçok halkbilimci görüş belirtmişlerdir.

Yukarıda adı geçen halkbilimcilerin görüşlerinden hareketle sözlü anlatı türlerindeki motif kavramı hakkında şunlar söylenebilir: Motif en yalın ifadeyle anlatıcıların anlatı geleneğini devam ettirmesini sağlayan, anlatının en küçük yapı taşıdır. Daha anlaşılır bir ifadeyle, madenin parçalanamayan en küçük elementi atomsa anlatıların parçalanamayan en küçük elementi de motiftir. Anlatılarda motiflerin üstlendiği işlev, Türkçe gibi eklemeli dillerde kelime kökünün ve kelimeyi oluşturan yapım eklerinin üstlendiği işlevlere çok benzer. Nasıl ki yapım ekleriyle oluşturulan kelimeler olmadan bir cümle ortaya çıkmazsa motifler olmadan da bir anlatı ortaya çıkmaz; kelimenin kökünün parçalanmadığı gibi motifler de parçalanamaz. Kelime kökle-

rinin, yapım ekleri sayesinde yeni türetilen kelimelerin yapısında varlığını devam ettirmesi gibi motifler de sözlü anlatı geleneğiyle oluşturulan yeni eserlerin içerisinde varlıklarını devam ettirirler.

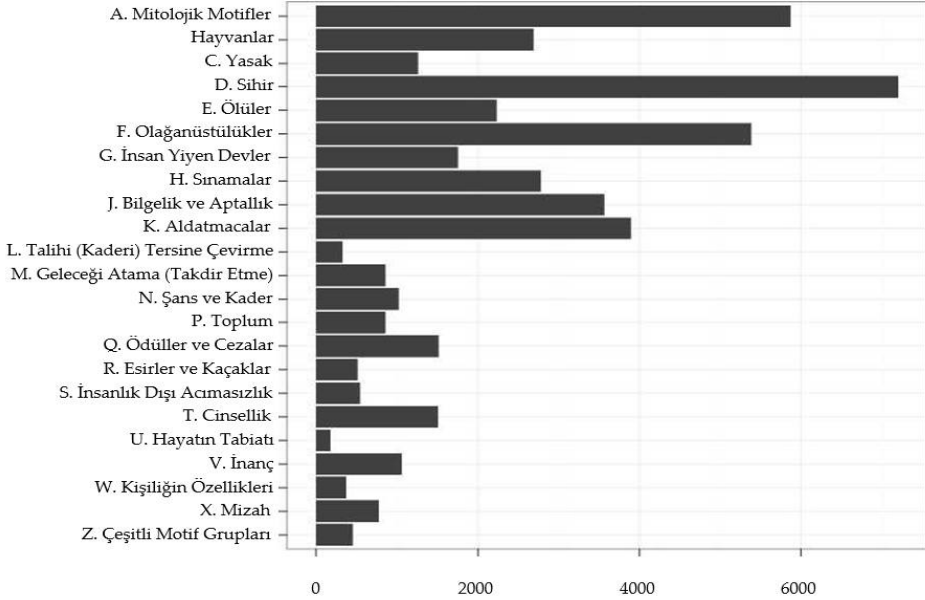
2. Stith Thompson ve Motif-Index of Folk-Literature

Dünyada birçok halkbilimci, anlatılar üzerinde motif merkezli bilimsel çalışmalar için bir başucu eseri olarak S. Thompson'un (1966) *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements In Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends (Halk Edebiyatı Motif İndeksi: Masallar, Türküler, Mitler, Hayvan Masalları, Ortaçağ Aşk Hikâyeleri, Kissalar, Kısa ve Komik Ortaçağ Masalları, Fıkralar ve Yöresel Efsanelerdeki Anlatı Öğelerinin Sınıflandırılması)* isimli eserini temel almaktadır. Thompson'un otuz beş yıl gibi uzun bir zaman diliminde tamam-

layabildiği ve literatürde *MIFL* kısaltmasıyla bilinen bu eser, sonucusu dizin olmak üzere toplam 6 ciltten oluşmaktadır. Motif incelemesi yapan bir araştırmacı, bir anlatıda geçen motifleri bu eserin içinde tematik düzendeki kod numaralarına göre bulabilmektedir. Araştırmacı, eğer bu eserde yer almayan bir motif bulduysa ilgili temanın içinde kaldığı yerden devam ederek esere katkı yapma şansına sahip olabilmektedir.

Thompson, *MIFL*'da insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen sözlü edebiyat geleneğinin ortak unsurlarını yani motiflerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bunun için bir metot geliştiren Thompson, ilk önce motifleri alfabetik sıraya göre 23 ana başlık altında tematik olarak tasniflemiştir. Aşağıdaki çizelgede (Karsdorp vd. 2015: 40) *MIFL*'da yer alan motiflerin tematik ana başlıklara göre sayısal dağılımı gösterilmiştir.

Çizelge-1

Ana başlıkların tespitinden sonra Thompson, tematik ana başlıkların altında

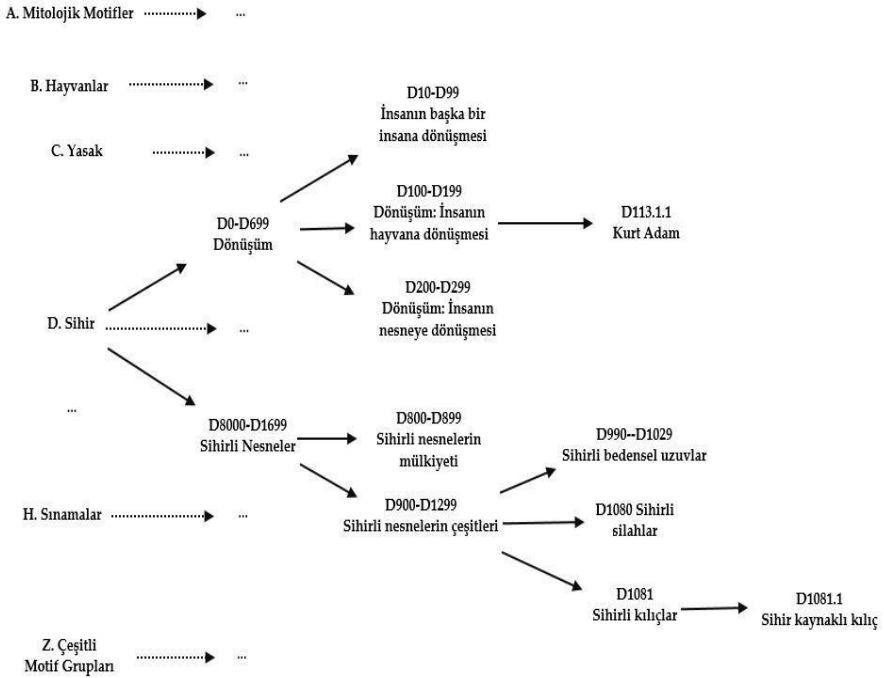
motifleri genelden özele doğru tasniflemeye devam etmiştir. Bu işlem yapılırken

birçok alt başlığın açılması gereği ortaya çıktığından her bir motif, Thompson tarafından sistematik bir şekilde numaralandırılmıştır. Başka bir ifadeyle bu hacimli motif indeksindeki motifler, daha sonrasında yapılacak olan çalışmalarda tespit edilecek olan motiflerle mükerrellik göstermemesi için kodlanmıştır.

Türkiye'de masal araştırmaları üzerine ilk akla gelen isimlerden birisi olan

Sakaoğlu, bu kodlama sistemi için, “Eline Stith Thompson’ın Motif Index of Folk-Literature adlı eserini alıp onu bir katalogdan daha çok bir bilimsel eser gibi incelemesi gerekenler, inanıyorum ki nesir cümleleriyle değil sınıflamanın kendine özgü sistemiyle karşı karşıya kalınca her şeyi daha kolay anlayacaktır (Sakaoğlu 2010: 47).” şeklinde görüş belirtmiştir.

Çizelge-2

Yukarıdaki çizelgede (Karsdorp vd. 2015: 39) Thompson’un, motifleri genelden özele doğru kodlarken geliştirdiği metodun çalışma ilkesi gösterilmiştir.

Bilindiği üzere, *MIFL*’da bir motifin izini sürmek isteyen bir araştırmacı ilk önce motifin ana temasını belirlemelidir. Örneğin, “dönüşüm” ile ilgili motifler, Thompson tarafından *MIFL*’da “**D. Sihir**” ana teması altında “**D0 - D699**” kod numaraları arasında tasnif edilmiştir. Eğer

araştırmacı daha özel bir “dönüşüm” motifinin izini süreceksa genelden özele doğru tasniflenen “dönüşüm” ile ilgili motiflerin kodlarına bakmalıdır. Örneğin, sözlü anlatı türlerinde “dönüşüm” motifleri içerisinde en çok rastlanan motiflerden birisi “İnsanın taşta dönüşmesi” motifidir. Bu motif, Thompson’un tasnifinde genelden özele doğru şu şekilde yer almaktadır:

Çizelge-3**D. Sihir****D0-D699.** Şekil Değiştirme (Dönüşüm)**D200-D299.** İnsanın nesneye dönüşmesi**D230.** İnsanın bir minerale (madene) dönüşmesi**D231. İNSANIN TAŞA DÖNÜŞMESİ****D231.1.** İnsanın değirmen taşına dönüşmesi**D231.2.** İnsanın mermer sütuna dönüşmesi**D231.2.1.** Bir düğünün davetlilerinin toplu bir şekilde mermer heykellere veya benzer şeylere dönüşmesi

Görüldüğü üzere Thompson tarafından geliştirilen, motiflerin alfabetik ve numaratik olarak kodlanması metodu, pratikliği ve karşılaştırmalı çalışmalara imkân tanınması açısından sözlü halk edebiyatı motif inceleme çalışmalarında yeni bir çığır açmıştır. Dünyada birçok halkbilimci bu metodu benimsemiş ve çalışmalarında uygulamıştır. Bu çalışmalardan hareketle karşılaştırmalı bir motif çalışması yapmak isteyen bir araştırmacı, izini sürdüğü motifin dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan toplulukların ya da milletlerin anlatılarında nasıl geçtiği bilgisine, o çalışmaların motif dizini bölümlerini kontrol ederek kolayca ulaşabilir.

Thompson, dünyanın sadece belirli bölgelerinden derlenen anlatılardaki motiflerden hareketle motif atlasını oluşturmuş olduğundan bu eser tam anlamıyla tamamlanabilmiş değildir. Ayrıca derleme yapılan bir bölgeden daha sonraki zamanlarda yapılabilecek olan başka anlatılarda ya da daha önce derlemesi yapılan bir anlatımın yeni varyantlarında farklı motiflerin ortaya çıkabilmesi muhtemeldir.

MIFL'da genelde “devler” ile ilgili motiflerin içerisinde düşünülen ve sınıflandırılan “canavar” motiflerinin yukarıdaki dünya haritasında coğrafi dağılımı

gösterilmiştir. Haritada bazı coğrafi bölgeler ya çok düşük sayısal verilere sahiptir ya da hiçbir sayısal veriye sahip değildir. Bunun sebebi o bölgelerden derlenen ve çalışmaya dâhil edilen anlatı sayılarının çok az olması ya da hiç olmamasıdır.

Bu eksikliği Dundes (1998: 134), “Motif İndeks ve Masal Tip İndeksi: Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasında şu şekilde ifade etmiştir: “Thompson’un önsözüne göre; ‘bütün dünyanın halk masalları’ indekste dikkate alınmamıştır. Daha doğrusu indeks yalnızca bilinen ve sınırlı sayıdaki Hint-Avrupa halk masallarını içermektedir. Thompson’un ifadesiyle “Bu çalışma, tam olarak Avrupa, Batı Asya ve buradaki halkların yayıldıkları yerlerin halk masal tipleri olarak adlandırılabilir. Bu tanımın gereği, yerel Amerika ve Afrika masal tipleri, diğer Batılı olmayan masallarla birlikte, kasıtlı olarak ayrı tutulmuştur.”

Dundes’in altını çizdiği bu eksiklik haritaya dikkatle bakıldığında Türk soylu halkların yaşadığı coğrafi bölgeler için geçerlidir. Çünkü Türk soylu halkların yaşadığı coğrafi bölgelerdeki sayısal veriler asgari seviyede hatta yok seviyesindedir. Oysaki “canavar” motifi Türk anlatılarında, özellikle olağanüstü özellik gösteren anlatılarda çok türlü olup oldukça zengindir (İnayet 2010).

Çizelge-4

Türk anlatılarında geçen buna benzer pek çok motif kimi zaman *MIFL*'da yer alırken kimi zaman da yer almamıştır. Erkan Karagöz tarafından yapılan bir çalışmada, Türk dünyasının İdil-Ural coğrafyasında yaşayan Tatarların ve Baş-

kurtların sihirli masallarından tespit edilen olağanüstü özellik taşıyan motiflerden ulaşılan sonuç bunu doğrular mahiyettedir. Aşağıdaki tabloda yer alan istatistiki veriler (Karagöz 2016: 888) de bunu desteklemektedir.

Çizelge-5

Tüm Motif Grupları Sayısal Veriler Toplamı	
Toplamda tespit edilen motif sayısı	1108
Tatar sihirli masallarında tespit edilen motif sayısı	718
Başkurt sihirli masallarında tespit edilen motif sayısı	548
Motif-Index of Folk-Literature'da yer alan motif sayısı	569
Erkan Karagöz tarafından tespit edilen motif sayısı	539
Hem Tatar hem de Başkurt masallarında kullanılan ortak motif sayısı	159

Tablodan anlaşılacağı üzere söz konusu masallardan toplamda 1108 farklı olağanüstü özellik gösteren motif tespit edilmiştir. Bu motiflerden 569'u *MIFL*'da yer alırken, 539 motif yer almamaktadır. Bu sayılar oranlandığında, neredeyse %50'ye yakın motifin *MIFL*'da yer almadığı görülmektedir.

3. “Motif Tespiti” ve *MIFL*'a “Yeni Motif Ekleme” Metodu Önerileri

Yukarıda anlatılan bu olasılıkları göz önünde bulunduran Thompson, geliş-

tirdiği metot sayesinde kendi eserine, sözlü halk edebiyatı türlerinde motiflerin izini süren araştırmacıların katkı yapabilmemesinin önünü açmıştır. Ancak bu metodu uygularken araştırmacılar birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunlar arasında yer alan motifleri metin içerisinde en uygun yerde pratik bir şekilde gösterme, bulunan yeni bir motifi *MIFL*'a ekleme, inceleme sonucunda tespit edilen motifleri kullanışlı bir şekilde anlatı sonunda verme ve çalışma sonunda dizinleme sorunları için tarafımızdan oldukça kulla-

nışlı olabilecek bir metot geliştirilmeye çalışılmıştır. Aşağıda ilk önce geliştirilen bu metodun yönergeleri örnekli olarak anlatılacak, sonrasında ise ekte verilen bir masal metni üzerinde uygulaması yapılacaktır.

1. Tespit edilen motifler, incelemesi yapılan metinlerin içerisinde kullanıldıkları yerde metin satırının hemen üstüne kod numaraları yazılarak gösterilebilir. Bunun için “Microsoft Word” yazılımının yazı tipleri menüsü içerisinde yer alan “üst simge” özelliği kolaylık sağlayacaktır.

Örnek:

Aşağıda, “Ak Kurt” isimli Tatar masalından alınan parçada olağanüstü özellik gösteren motifler gösterilmiştir.

“... Bunun üzerine annesi oğluna ‘Sen daha toysun, kemiklerin katılaştırmış. Bizim dev, on iki aylık bir yola gitti. Gideli şimdi iki ay oldu. Dönmesine daha on ay var. O, dünyada insan eti yiyerek^{G312} keyif çatıyor. Eve de insan eti alıp öyle döner. Devın şöyle bir bağı bahçesi, bir gölü var. Şu elma ağacının^{D950.10} elmasından^{D981.1} yiyen, şu gölünden^{D921} su^{D1242.1} içen kimse yeryüzünün en güçlü bahadırı olur. Sen üç ay boyunca bu elma ağacından rahat rahat elma ye^{D1335.15}, bu gölden su iç. Ondan sonra ben, senin bu topu kaldırağına inanıyorum. Şimdi bu hâlinle sen bahadır değilsin. Sana inanıp yola çıkılmaz.’ demiş. ...” (Camaletdinov 1994: 20).

G312. Cannibal ogre / Yamyam dev

D950.10. Magic apple tree / Sihirli elma ağacı

D981.1. Magic apple / Sihirli elma

D921. Magic lake (pond) / Sihirli göl (gölcük)

D1242.1. Magic water / Sihirli su

D1335.15. Magic strength-giving apple / Sihirli güç veren elma

Metin içerisinde motiflerin kullanıldığı yerlerin bu şekilde işaretlenmesi

daha sonraki çalışmalar için araştırmacılara motifin metinde nerede geçtiği, nasıl kullanıldığı, *MIFL*’da hangi tematik başlığın altında hangi kod numarasıyla yer aldığı gibi hususlar açısından oldukça yardımcı olacaktır. Anlatı metninin sonunda, metin içerisinde tespit edilen motiflerin tespit sırasına göre kod numaraları ve isimleriyle birlikte verilmeleri, hem çalışanlar hem de bu çalışmaları örnek alanlar açısından büyük kolaylık sağlayacaktır. Bu işlemle, bir bakıma o anlatının kurgusu da ortaya çıkarılmış olacaktır.

2. Thompson (1966), *MIFL*’da tasnif ettiği motifleri alfabetik numaralandırma metodu ile eserinde kodlamıştır. Bu metodu kullanırken genelden özele doğru motif kodlarını oluşturan sayıların arasına nokta işareti “.” koymuştur. Ancak bir araştırmacı tarafından Thompson’un motif dizisinde yer almayan yeni bir motif tespit edilirse o motifi göstermek için ilgili motifin kaldığı numaradan hemen sonra numaralandırma devam ettirilerek nokta işareti “.” yerine kısa çizgi işareti “-” konulabilir. Bu şekilde Thompson’un motifleri dizinleme sırası devam ettirilirdi ve onun motif atlasına katkı sağlanır.

Örnek:

Aşağıda “Deri Başlık” isimli Tatar masalından alınan parçada geçen “**D475.1-22.**” kodlu motif Thompson’un eseri *MIFL*’da yer almamaktadır. Bizim tarafımızdan tespit edildiğini göstermek için de nokta işareti “.” yerine kısa çizgi işareti “-” konulmuştur.

“... Deri Başlık getirdiği gübreyi, havanı, havan tokmağını alıp gelmiş. Havanla tokmağını yere koyunca onlar padişahın dünür olmak istediği kişilere dönüşmüş. Keçiyi indirince keçi dünyanın en güzel kızı olmuş. Gübreleri aktarmaya başlayınca gübre diye getirdiği şeyler parlamaya başlayıp altına, gümüşe dönüşmüş yani hazine olmuş.^{D475.1-22} Sonra padişah öfkelenip albaylarını as-

tırmış. Kızını Deri Başlık'a vermiş. Diğer padişahın kızını da kendi oğluna almış. Onlar çok güzel bir düğün yapmışlar. ...” (Camaletdinov, 1994: 297)

D475. Transformation: object to treasure (or vice versa) / Cismin hazineye dönüşmesi (ya da tam tersi)

D475.1. Transformation: objects to gold / Cisimlerin altına dönüşmesi

D475.1.1. Transformation: coals to gold / Kömürün altına dönüşmesi

D475.1.1.1. Transformation: ashes to gold / Külün altına dönüşmesi

D475.1.2. Transformation: shavings to gold / Talaşın altına dönüşmesi

D475.1.3. Transformation: dead leaves to gold / Solmuş yaprakların altına dönüşmesi

...

...

D475.1.20. Transformation: straw to gold / Samanın altına dönüşmesi

D475.1.21. Transformation: fingernails to gold / Tırnakların altına dönüşmesi

D475.1-22. Transformation: manure to treasure (or vice versa) / Hazine nin hayvan gübresine dönüşmesi (ya da tam tersi)

Görüldüğü üzere Thompson, ilgili başlıklar hâlinde motifleri kodlayarak dizinlemiştir. Bizim tarafımızdan tespit edilen motif, **D475.1-22.** kod numarasıyla Thompson'ın bıraktığı yerden nokta yerine çizgi işareti konularak dizine eklenmiştir. Bu şekilde o motifin *MIFL*'da yer almadığı işaretlenmiştir.

3. *MIFL*'da yer almayan ve başkası tarafından tespit edilen motifler için Thompson'un kendi çalışmasında yaptığı gibi üst madde de açılabilir ve onun altında benzer motifler sınıflandırılabilir.

Örnek:

Aşağıda “Onbirinci Ahmet” isimli Tatar masalından alınan parçada tespit

edilen motifler *MIFL*'da yer almamaktadır.

“... Cinler toplanıp Ahmet ile birlikte savaşmaya gitmişler. Gece vakti padişahın sarayının yanına gelmişler. Padişahın kızlarını almak için sarayda kızların uyuduğu odanın penceresine ipten yapılmış bir merdiveni iştirtilmişler. İlk önce On Birinci Ahmet çıkmış. Onun arkasından en büyük cin evladı çıkmış. O çıkar çıkmaz On Birinci Ahmet onun başını hançerle kesmiş.^{G307-5.1.} Sonra aşağıdakilere öfkelenip “Eh be, çok şaşkınsınız.” diye ikincisini çağırması.

Ahmet onun başını da hançerle kesmiş. Üçüncüsünü, dördüncüsünü çağırması. Bunların da başını kesmiş.^{G307-5.2.} Aşağıdaki cinler kızların derdiyle bu olan biteni anlamamışlar. Acele acele merdivenden çıkmışlar. Bu şekilde Ahmet, cinlerin hepsini öldürmüştü.^{G307-5.} Kestiği cinlerin gövdelerini padişahın sarayının kapısına yığılmış. Sonra padişahın kızlarının odasına girip kızların isimlerinin yazılı olduğu altın yüzükleri alıp çıkmış. Sonra da ağabeylerinin yanına dönüp yaptığı işleri anlatmış.” (Camaletdinov, 1994: 91)

“**G307-5.**” kodlu motif, “**G307-5.1.**” ve “**G307-5.2.**” kodlu motifleri kapsayıcılık özelliği gösterdiğinden üst madde olarak alınmıştır ve *MIFL*'da uygulanan dizin sırasında bu motifler kendilerine şu şekilde yer bulacaklardır.

G307. Jinn. / Cin

G307.1. Where jinn comes from / Cinlerin geldiği yer

G307.1.1. Jinn always appears out of strong wind / Cinin her zaman güçlü bir rüzgârdan ortaya çıkması

G307.2. Form of jinn / Cinlerin şekli

G307.2.1. Jinn can take any human form he chooses / Cinin, seçtiği herhangi bir insanın şeklini alması

G307.2.2. Jinn unseen by anyone

except person(s) he wishes should see him. / Cinin görünmek istediği kişi(ler) dışında kimse tarafından görülmemesi

G307.3. Jinn kills whoever tries to occupy house he has chosen to live in. / Cinin, yaşamak için seçtiği evini işgal etmeye çalışan herkesi öldürmesi

G307.4. City infested by jinns deserted. / Cinler tarafından istila edilen şehrin terk edilmesi

G307-5. Jinn killed / Cinlerin öldürülmesi (MEK)

G307-5.1. Jinn killed with dagger (sword, knife) / Cinin hançerle (kılıç, bıçak) öldürülmesi

G307-5.2. Jinn decapitated / Cinin başının kesilmesi

Motif kodlarında yer alan çizgi işareti; o motifin *MIFL*'da bulunmadığı anlamına geldiğinden, onun kapsayıcılığı altında tespit edilen motifler için tekrar nokta işareti ile devam edilebilir. Çünkü buradaki amaç motif kod numarasında çizgi işareti olan motiflerin Thompson'a ait olmadığını olduğunu göstermektir.

Eğer üst madde olarak açılan motif, incelemesi yapılan anlatıların hiçbirisinde tespit edilmemişse, fakat bu motife ait daha özel motif veya motifler tespit edilmişse bu durum çalışmanın "Motif Dizini" bölümünde yıldızlı olarak "*" gösterilebilir. Bundaki amaç daha sonraki çalışmalarda üst madde olarak açılan motifin başka anlatılarda tespit edilebileceği ile onun kapsayıcılığı altında daha başka motiflerin tespit edilebileceği esnekliğini araştırmacılara sağlamaktır.

Örnek:

Aşağıda "Diri Ceset" isimli Başkurt masalından alınan parçada yukarıda anlatılan duruma örnek olabilecek iki yeni motif tespit edilmiştir. Bu iki motif için Thompson'un metoduna göre daha genel bir motifin olması durumu oluşturduğundan üst madde açılmıştır. Üst madde olarak

açılan motif anlatıda geçmediği için yıldızlı olarak verilmiştir.

"... İhtiyar kadın üzüлp gitmiş. İkincisinde delikanlılar yedi kat göğün arkasına saklanmışlar. Bu defa da padişahın kızı, ihtiyar kadını yarı yoldan geri göndermiş. Delikanlılar, ihtiyar kadından yeniden gitmesini istemişler. Bu defa çok güzel bir şal^{D269-1.} ile bir elbise^{D269-2.} giyerek gitmesini istemişler. İhtiyar kadın giyiniп gitmiş. Sokak boyunca giderken bütün köy halkı ihtiyar kadının elbisesine hayran kalıp bakakalmışlar. Padişahın kızı da çatıdan ihtiyar kadının yanına inmiş. Onu saraya almış. İhtiyar kadının elbisesinden gözünü alamayıp "Ben giye-yim hele!" diye elbiseyi istemiş. Giyince, diğer iki delikanlı kızın iki omuzundan fırlayıp çıkmış. Kız, o zaman yenildiğini anlayıp tüccar delikanlıya gelin olmuş. Çok büyük bir düğün yapıp bu sarayda yaşamaya başlamışlar. ..." (Minhacettinov 1976: 100)

D200 - D299. Transformation: man to object. / İnsanın nesneye dönüşmesi

D268. Transformation: man to building / İnsanın binaya dönüşmesi

D268.0.1. Transformation: man to church / İnsanın kiliseye dönüşmesi

D268.1. Transformation: man to housepost. / İnsanın ev direğine dönüşmesi

D268.2. Transformation: man to figure on ridgepole of house. / İnsanın çatı direğindeki figüre dönüşmesi

***D269- Transformation: man to clothes / İnsanın giyeceğe dönüşmesi**

D269-1. Transformation: man to shawl (scarf) / İnsanın şala dönüşmesi

D269-2. Transformation: man to dress / İnsanın elbiseye dönüşmesi

4. Aynı anlatı içerisinde aynı motif bazen birden fazla kullanılabilir. Böyle bir durumda ilgili motif en açık şekilde kullanıldığı yerde bir kere gösterilmelidir. Aşağıya "Tak Tak Tokmağın" isimli

Başkurt masalından “**B211.3.9. Speaking crow / Konuşan karga**” kodlu motifin anlatı içerisinde birden fazla kullanımının geçtiği yerler örnek olarak alınmıştır.

Örnek:

a) “... Günlerden bir gün onun ağına bir ala karga ilişmiş. Dede, ala kargayı ağdan çözmüş. Ala karga dile gelip yalvarmaya başlamış^{B211.3.9.} “Dede, lütfen beni gönder. Ne istersen onu yaparım.” demiş. ...” (Minhacedinov 1976: 300)

b) “... Ala karga, dedeyi çok severek karşılamış. Onu üç gün üç gece ikramlarda bulunarak ağırlamış. Dördüncü günde dede durumunu anlatmış.

“Ne istersen onu vereceğim.” demiş ala karga.

“Senin altın kusan bir eşeğin varmış.” demiş dede. Ala karga, eşeği vermiş.

“Dede yalnız yolda ‘Altın kus!’ deme. Dönünce söylersin.” demiş^{B211.3.9.} ala karga.

Dede çok teşekkür etmiş, çok severek dönüp gitmiş. ...” (Minhacedinov 1976: 301)

c) “... Ala karga, dedeyi sevinçle karşılayıp üç gün üç gece misafir etmiş. Dördüncü günde dede, kargadan kabını istemiş. Ala karga kabını vererek “Yalnız yolda ‘Kabım dol, kabım dol!’ diye söyleme.” demiş^{B211.3.9.} de dedeyi uyarılmış. ...” (Minhacedinov 1976: 302)

Örnekler içerisinde görüldüğü üzere masal metninin içerisinde bu motif en belirgin şekilde “b” ile verilen parçada geçtiğinden motifin burada gösterilmesi tercih edilmiştir. Bazen anlatıda aynı motifin çok belirgin olarak kullanıldığı birden fazla yer olabilir. Böyle bir durumda anlatı üzerinde motif incelemesi yapan araştırmacının motif işaretlemesi geçerli sayılmalıdır.

5. Motif incelemesi yapılan anlatılarda motifler sabit olarak isminin geçtiği yerde değil, özelliği gereği harekete geç-

tiği veya gücünü kullandığı yerde gösterilmelidir.

Örnek:

“... Oğlan dilenerek karnını doyurup yoluna devam etmiş. Bilmem kaç köyü, kaç şehri geçmiş. Birçok yer gitmiş. Sonra bir vakit bir Rus köyünden geçerken bir çekiç^{D1209.4.} bulmuş. Bir Rus oğlanı gelmiş de çekiç benim diye çekice yapışmış. Aralarında çekice sahip olma mücadelesi başlamış. Bunlar çekmişler çekmişler, çekici birbirlerinin elinden çekip alamamışlar. Sonra yetim oğlan daha kuvvetli çekince çekiç birdenbire onun göğsüne gelmiş. Oğlan havaya doğru yükselmeye başlamış. Yükselse yükselse gözden kaybolup gitmiş. Böyle havada uçup giderken onun sırtı kaşınmış. Kaşıyayım dese eli uzanmamış. Elindeki çekiçle kaşımaya başlayınca vah, oğlan düşmeye başlamış. Yavaşça bir taş yolun kenarına inmiş. Sonra “Bu çok kerametli bir çekiç^{D1209.4.} olmalı! ...” (Minhacedinov 1976: 211)

Yukarıda “Abdurrahman” isimli Başkurt masalında kullanılan “**D1209.4. Magic hammer / Sihirli çekiç**” motifi, etkisiz bir nesne olarak isminin geçtiği yerde değil, sihirli gücünü gösterdiği yerde tespit edilmiştir.

6. Çalışmada birden fazla anlatının motif incelemesi yapıldıysa daha sonrası için yapılacak çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlamak adına çalışmanın sonunda tespit edilen motifler için bir dizin hazırlanmalıdır. Dizin bölümünde *MIFL*'da yer almayan motifler de yer alacağından, söz konusu motif atlasının genişletilmesine dair yapılacak olası bir çalışmada bu yeni motifler bir bakıma teklif değeri taşıyacağından ön hazırlık aşaması olarak düşünülebilir. Bu merkezî ve geniş katılımcılı olası çalışma için masalların tip kataloğunu belirlemek üzere hazırlanan *ATU* (Aarne-Thompson-Uther Classification of Folk Tales) tasnifi

teknik açıdan örnek alınabilir. Bu çalışmanın tamamına araştırmacılar Multilingual Folk Tale Database (Çok Dilli Halk Masalları Veri Tabanı) isimli projenin <http://www.mftd.org/index.php?action=at> uzantılı web sitesinden ulaşabilmekte ve bu projeye katkı yapabilmektedirler. Geniş ölçekte Dünya masallarının, orta ölçekte Türk dünyası masallarının ya da dar ölçekte Anadolu masallarının motiflerinin MIFL tabanında sistemli bir şekilde yer almasına yönelik bir proje hazırlanmasında yukarıda adı geçen proje yol gösterebilir.

Tespit edilen yeni motifler Thompson'un *MIFL*'da kullandığı üslup ile yazılmalıdır. Dünyanın çeşitli yerlerinden araştırmacılar, kendi dillerindeki anlatılarda tespit ettikleri motiflerin İngilizcelerini bu şekilde yazarlarsa hem birbirlerinin çalışmalarını daha kolay takip edebilirler hem de motiflerin izlerinin sürülmesi işini kolaylaştırabilirler.

Bir motif incelemesi çalışmasına birden fazla anlatı alındıysa dizin kısmında o anlatıya bir "motif dizin numarası" verilmelidir. Bu şekilde dizinden hareketle o motifin hangi anlatıda veya anlatılarda geçtiğine kolayca bakılabilir. Ayrıca dizinde *MIFL*'daki tematik sıraya göre verilen motiflerin kullanım sıklık verileri ortaya çıkarılabilir. Bu verilerden hareketle belirli tematik motifler üzerine değerlendirmeler yapılabilir.

Bu maddede anlatılanlar göz önünde alındığında dizinde toplu olarak verilen motifler şu şekilde gösterilebilir:

Örnek:

"Motif Kod numarası + Motifin İngilizce orijinal adı + Motifin Türkçe çevirisi + Motif dizin numarası"

D1401.1. + Magic club (stick) beats person + Sihirli sopanın kişiyi dövmesi + BOM: 55

Eğer tespit edilen motif *MIFL*'da bulunmuyorsa ve o çalışmayı yapan kişi

tarafından ilk defa tespit edilmişse tespit eden kişinin ismi de kısaltılarak verilebilir. Aşağıdaki motif için "MEK" kısaltması yazılmıştır.

D2102.1-1. + Gold vomited. Donkey vomits gold + Altın kusma. Eşegin altın kusması + (MEK) + BOM: 55

7. Bir motif çalışması sonucunda anlatılarda tespit edilen motiflerin işaretlenmesi ve bu işaretlenen motiflerin toplu bir şekilde çalışmanın dizin kısmında verilmesi neticesinde elde edilen bulgulardan hareketle bir "motif kullanım sıklık çalışması" yapılabilir. Bu şekilde anlatıcının anlatıda motif kullanma tekniği, motif kullanma çeşitliliği, yinelenen motif kullanma sayısı ve başka anlatılardan motif ödünçleme becerisi gibi bilgilere ulaşılabilir.

Bu motif kullanım sıklık çalışması, araştırmacının ulaşmak istediği sonuca göre Thompson'un *MIFL*'da temel aldığı 23 üst tematik başlık üzerinden genelden özele doğru ikinci, üçüncü ve daha alt başlıklar üzerinden çalışmasını sınırlandırmasıyla gerçekleştirilebilir. Örneğin araştırmacı, Thompson'un *MIFL*'da "**A. Mitolojik Motifler**" üst başlığı altında "**A600 - A899. Kozmogoni ve Kozmoloji**" alt başlığı altında verdiği evrenin, gökyüzünün, yeryüzünün yaratılışı; yeryüzündeki topografik özelliklerin ve felaketlerin oluşumu; doğal düzenin kurulması gibi daha alt başlıklı motiflerden hareketle mitolojik motiflerin kullanımıyla ilgili ulaşmak istediği sonuç kapsamında bir sınırlandırma yaparak motif sıklık çalışması yapılabilir. Yine aynı şekilde araştırmacı, *MIFL*'da "**P. Toplum**" üst başlığı altında "**P200 - P299 Aile**" alt başlığı altında verilen motiflerden hareketle çalışmasına aldığı anlatılarda geçen "aileye dair" motiflerin kullanım sıklığını çıkartabilir. Bu şekilde yapılan çalışmalar sonrasında ise disiplinler arası bir çalışma için halk bilimi açısından ilgili bilimlerin

kullanımına veri sağlanmış olunacaktır. Bu veriler sayesinde araştırmacılar anlatının ait olduğu milleti ya da toplumu; onların hayata bakış açıları, kültürel ve etik değerleri, çeşitli olaylar karşısında verdikleri tepkileri ve takındıkları tutumları, karşılıklı veya kitlesel insani ilişkileri, estetik ölçütleri, mantık algıları, mizah anlayışları gibi birtakım sosyolojik, psikolojik, teolojik öngörüler üzerinden analiz ederek ileri sürdükleri görüşleri kuvvetlendirebilirler ya da ileri sürülen bir görüşü çürütebilirler.

Sonuç

Motif-Index of Folk-Literature temel alınarak motif incelemesi yapılan anlatıların motiflerinin tespit edilmesinde kullanılan bazı sorunlara araştırmacıların sistemli yaklaşımlarının, sorunların ortadan kalkmasını sağlayacağı kanaatindeyiz. Daha da önemlisi yeni motifler tespit edildiğinde *MIFL*'a, dolayısıyla sözlü halk edebiyatı motif araştırmalarına katkıda bulunmak ve bunu kolaylıkla göstermek mümkün olabilecektir. Ayrıca dünyanın değişik coğrafyalarında ve kültürlerinde yer alan anlatılardaki motifleri tespit eden ve değerlendiren araştırmacıların bu çalışmada anlatılmaya ve uygulanması yapılmaya çalışılan yöntemle, yapılan çalışmalardan elde edilecek bulgulardan ve verilerden hareketle söz konusu anlatıların çıkış coğrafyaları, yayılma sahaları, değişik varyantlarının biçimlenmesi gibi konularda daha geniş açılardan yorum yapma şansına sahip olmaları mümkün olabilecektir.

Yukarıda değinildiği ve birçok araştırmacının hemfikir olduğu üzere *MIFL* oluşturulma şartları itibarıyla Türk Dünyası anlatılarında kullanılan motifleri içerisinde bulundurma açısından yetersiz kalmaktadır. Türk anlatıları üzerine motif araştırmaları yapacak olan araştırmacıların bireysel motif çalışmaları yerine bu tür bir yöntem ile çalışmalarını tamamlama-

ları, zamanla Türk anlatılarının hacimli ve ortak bir motif atlasının oluşmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışmalar Türk anlatılarının motiflerinin dünya halklarının anlatılarının motifleriyle karşılaştırılmasını zenginleştirecektir. Ayrıca her bir Türk anlatısının motif kurgularının tespit edildiği çalışmaların birleştirilmesiyle oluşturulan millî bir motif atlası Türk kültürünün çeşitli alanlarda soyut ve somut olarak uygulanmasında bir başvuru kaynağı olabilir. Bu motif atlası; başta anlatıcılar olmak üzere yazarlar, şairler, senaristler, yönetmenler, ressam, heykeltıraşlar gibi sanatçılara; kimi çevrelerce özgün bir sanat dalı olarak kabul edilen dövme (tattoo, body art), duvar boyama sanatı (grafiti, airbrush) uygulayıcılarına; bilgisayar oyunu yazılımcısı, tema park düzenleyicisi, dekor yerleştiricisi, moda, hediyelik eşya ve oyuncak tasarımcısı gibi meslek sahiplerine “millî” anlamda yaratıcı eser veya ürün oluşturma aşamasında yardım edebilir.

Ek: Geliştirilen metodun bir masal metni üzerinde uygulaması.

Anlatının Künyesi

Anlatı Türü: Masal (Sihirli masal)

Masalın Adı: Mutluluk Gölü

ATU Masal Tip Numarası: 554

The Grateful Animals (Minnettar hayvanlar), 551 The Water of Life (Hayat suyu) gibi geleneksel konuları anımsatır.

Masalın Derleme Dili: Başkurt Türkçesi

Masalın Derleme Tarihi: 1959

Masalın Derleme Coğrafyası: İdil-Ural - Gafuri bölgesi, Yözimen köyü, Başkurdistan

Masalın Derlendiği Kaynak Kişi

Bilgileri: Gülbeden Latıpova - Doğum tarihi, medeni durumu ve işi hakkında bir bilgi yok.

Masalı Derleyen Kişi Bilgileri:

Marat Mingajetdinov (18.05.1934 - 02.07.1972), Uçalı bölgesi Kubaguş köyü

doğumlu, Başkurt edebiyatçısı ve halkbilimcisi, Filoloji bilimleri doçenti.

Masalın Alındığı Eser: Minhacedinov, Marat Halyafoviç ve Harisov, Ehnex İbrahim. Başkurt Halık İcadı, Ekiyetter, 2. Kitap (ss 81-84). Ufa: Başkurtistan Kitap Neşriyatı, 1976.

Türkçe Çeviri: Tarafımızdan.

Masalın Kısa Özeti: Üç kardeş, mutluluğu bulmak üzere yola koyulurlar. Birincisi yolda bir kurt ile karşılaşır, ikincisi ise bir ayı ile karşılaşır. Bu iki kardeş o hayvanlara bir yardımda bulunmadan yollarına devam ederler. Küçük kardeşleri Yılğırbay'ın karşısına da bir tilki çıkar. Yılğırbay onu bir kartaldan kurtarır. Av silahıyla öldürdüğü kartaldan bir telek alır. Bu arada, büyük ağabey Ölgörbay, ihtiyar bir adam ile; ortanca ağabey Kınğırbay ise ihtiyar bir kadın ile karşılaşır. Onlar yine bir yardımda bulunmadan yollarına devam ederler. Yılğırbay bir çocuğa rastlar ve onu "mutluluk gölü"nü sahibi on iki başlı devden kurtarır. İlk önce Ölgörbay, sonra Kınğırbay bir ihtiyar kadının evinde gecelerler. Yılğırbay da ihtiyar kadının evinde kalır fakat çocuğun karnını doyuracak bir yemek bile bulamaz. Her şeyi kardeşleri yiyip bitirmiştir. Bu küçük kahraman, kartal teleğinden yiyecek ister ve canının istediği her şey anında oluverir. Yılğırbay, çocuğu babasına götürüp teslim eder ve "saadet gölü"nden su doldurması için bir şişeyle ödüllendirilir. Yılğırbay orada ağabeyleri ile karşılaşır. Ağabeyleri tüm açgözlülükleriyle gölden su içerler ve göle girerler. Sonunda suda batıp boğulurlar. Yılğırbay, bu tatlı sudan anne babasına ikram etmek için şişeyi doldurur ve memleketine dönmek üzere yola koyulur.

Çeviri ve motif tespiti:

Çok eski zamanlarda bir dede ile bir nine varmış. Onların üç oğlu olmuş. Büyüğü Ölgörbay, ortancası Kınğırbay,

küçüğü Yılğırbay imiş. Bunlar fakir olsalar da kendi hâllerince güzel ve sakin bir hayat sürüyorlarmış.

Bir gün babaları "Şimdi siz delikanlı oldunuz. Kendi işinizi yapmanızın, kendi mutluluğunuzu bulmanızın vakti geldi sayılır." demiş. Sonra dedenin üç oğlu üç ata binip mutluluklarını aramak için çıkıp gitmiş.

Ölgörbay sol tarafa gitmiş. Az gitmiş uz gitmiş, dönüp bakmış ki arpa boyu bir yer gitmiş. Gide gide bir aç kurda rastlamış.

Hâlsizliğinden aç kurt dile gelerek^{B211.2.4.} "Ben uzun zamandır hasta yatıyorum. Kendim de yavrularım da aç. Yardım etsene, delikanlı." demiş.

Ölgörbay "Seninle benim işim olmaz. Kendi yavrunu kendin doyuramayınca kurtluğun batsın!" demiş de kendi yoluna devam etmiş.

Kınğırbay sağ tarafa gitmişmiş. O, bir ayıya rastlamış. Aç olan ayı^{B211.2.3.} ondan yardım istemiş. Kınğırbay selam bile vermeden atıyla dörtnala gitmiş.

Yılğırbay dümdüz gitmişmiş. O, aç bir tilkiye rastlamış. Yılğırbay tilkinin hâlini görünce durmuş. Tilkinin ne söyleyeceğini beklemeden okunu almış da başının üstünde uçan bir kartalı vurmuş. Kartal pır pır ederek yere düşmüş. Yılğırbay kartalın yanına varınca kartal dile gelerek^{B211.3-10.} "Bahadır delikanlı, uzun süredir ölemiyordum, aptal aptal geziyordum. Beni vurarak iyi ettin. Şimdi ben rahat rahat öleceğim. Benim bir teleğimi yolup al. Aldığın bu teleği gözün gibi sakla. Gerekteğinde teleği havaya kaldırıp sana gerekli olan şeyi iste." demiş.^{B455.3.}

Yılğırbay, vurduğu kartalı tilkiye vermiş. Sonra kartalın bir teleğini alıp daha da uzaklara gitmiş. Yılğırbay gitmiş de gitmiş.

Ölgörbay kendi yoluna devam etmiş. Gide gide kör bir ihtiyar adama rastlamış. O, Ölgörbay'a "Oğlum biraz ileride üç

yol var. Beni ortadaki yola bıraksana. Sonra ben kendim giderim.” diye rica etmiş.

Ölgörbay “Dede, benim yolum çok uzun, vaktim yok. Kendi işini kendin gör.” demiş. Sonra ileriye hızlıca gitmek için atına vurmuş. Ama atı bir adım öne gidiyor, on adım arkaya çekiliyormuş.^{D2072.0.2.1.} Ölgörbay şaşırılmış. Atına öfkelenmiş de “Dede, bu ne hâl?” diye sormuş.

Dede^{D1711.} ona “Oğlum senin yardıma ihtiyacın yok. Haydi, kendi yoluna devam et.” demiş de onu göndermiş.^{D730.}

Bu sırada Kınğırbay da eziyet çekerek giderken bir kara ormana girmiş. Burada bir nineye rastlamış. Nine “Oğlum ile gelinim beni bu ormana bırakıp gitti. Perişan oldum.” diye ağlamış.

Kınğırbay “Nine benim yolum çok uzun, vaktim yok. Kendi işini kendin gör.” demiş de durmadan yoluna devam etmek istemiş. Atına bir vurmuş, atı on adım yerin dibine girmiş. At oradan çıkamamış.

Şaşırp kalan Kınğırbay “Nine, sen tılsımlı gücünle beni mağdur etme. Beni bırakıp gönder.” demiş. Delikanlı çok yalvarınca nine yaptığı tılsımı bozmuş. Delikanlı mutluluğunu aramak için daha uzaklara gitmiş.

Yılğırbay da kendi yoluna devam etmiş. Yolda güzel şeyler düşünerek giderken kara ormandan bir ses duymuş. Bu sese bakmaya gitmiş. Varınca görmüş ki bir kavağın dibinde bir erkek çocuk oturmaktaymış. Çocuğun çevresinde on iki başlı bir dev^{G361.1-7.} dolanıyormuş. Yılğırbay bütün gücüyle çelik kılıcını savura savura devle dövüşmeye başlamış. Dev, ateş saçmış.^{G125-1.} Yılğırbay zorlanmış, gücü de tükenmeye başlamış. O sırada aklına kartalın teleği^{D1021.1-1.} gelmiş. Koynundan teleği çıkarıp yukarıya bakarak “Bana güç ver!” diye bağırma-

sıyla birlikte gücü artmaya başlamış. Kısa sürede çok güçlenmiş.^{D1400.1.19-1.} Sonra devin on iki başını kılıçla kesip^{G512.1.2.} üst üste yığıp da çocuğu kurtarıp^{G550.} yanına alıp gitmiş.

Bu şekilde üç kardeş yorgun argın, acılar çekerek mutluluklarını aramışlar. Yolda onlar çeşitli olaylarla karşılaşmışlar. Zorluklar atlatıp daha da uzaklara gitmişler.

İşte Ölgörbay bir eve rastlamış. Evde bir nine oturuyormuş. Ninenin yiyecek bir şeyi olmadığından zayıflayıp güçten düşmüştü.

Ölgörbay “Nine ben mutluluğumu arıyorum. Acıktım, karnımı doyurur musun?” demiş. Sonra uykuya dalmış. Uyurken bir rüya görmüş. Güya, küçük kardeşi Yılğırbay çok şanslı, yardımsever ve şefkatliymiş. Bu yüzden herkes onu çok seviyormuş. Uyandığında masada bir sürü yiyecek varmış, hatta yol için de bir çıkın hazırlanmışmış. Ölgörbay yiyip içmiş, nineye çok teşekkür edip kendi yoluna gitmiş.

Kınğırbay da kara ormanda böyle bir eve rastlamış. Orada yarı aç yarı tok bir nine yaşamaktaymış. Kınğırbay da burada ağabeyi gibi bir rüya görmüş. Karnını doyurup güç topladıktan sonra o da yoluna devam etmiş.

Yılğırbay yanına aldığı çocukla birlikte giderken o da böyle bir eve rastlamış. Evde dişleri düşmüş, insan kılığından çıkmış zayıf bir nine oturmaktaymış. Eve girince Yılğırbay hâl hatır sormuş da “Nine, şu çocuğun karnını doyurmak için yiyecek bir şeyin var mı?” demiş.

Nine “Yok çocuğum, ben de aç oturuyorum. İki üç gün önce Ölgörbay ile Kınğırbay isminde iki yolcu bütün yiyeceğimi yiyip gittiler.” demiş.

Sonra kartalın teleği Yılğırbay’ın aklına gelmiş de dışarı çıkıp gökyüzüne bakarak “Yiyecek olsaydı!” diye bağır

miş. Sonra dediği olmuş. Ninenin evinde ne yiyecek istersen o yiyecek önüne gelmiş.

Nine, delikanlının karnını doyurmuş. Sonra ona çeşit çeşit yolluk hazırlamış. Ardından delikanlıya teşekkür edip onu yolcu etmiş.

Bir zaman sonra Yılğırbay yanındaki çocuğu annesine babasına getirip teslim etmiş. Aile tek çocuklarına kavuştuğundan sonsuz mutluluk yaşamış. Yılğırbay'a ne kadar hediye verseler de az gibi olmuş.

Sonra çocuğun babası "İşte burada bizim taraflarda gümüş sulu bir göl^{F713-1} var. O, zemzem sulu^{V134-1} mutluluk gölü. Gölü on iki başlı dev üç yüz doksan dokuz yıldan beri insanlara bir damla su vermeden koruyor.^{G132-} Ormana meyve toplamaya giden çocukların arasından benim oğlum işte bu dev kaçırıldı.^{G420} Ama sen, bahadır delikanlı, bu devin başını aldın. İşte sana bir şişe. Mutlu olayım dersen mutluluk gölünden bu şişeyi doldur. Bizi mutlu ettiğin için ben sana bundan daha büyük bir hediye veremiyorum." demiş.

Yılğırbay şişeyi almış da bu göle doğru gitmiş. Az gitmiş, uz gitmiş, iğne boyu kadar yer gitmiş. Gide gide yayılarak yatmakta olan mutluluk gölüne ulaşmış. Atından inmesiyle birlikte Yılğırbay'ın iki ağabeyi de gelmiş. Üç kardeş karşılaşmış. Başlarından geçenleri anlatmışlar.

Büyük ağabeyi Ölgörbay "Ben o mutluluk denilen şeye rastlayamadım. Her daim mutsuzluk, aç kurt mu desen, yarı tok yarı aç insanoğlu mu desen, hep böyle şeylerle karşılaştım." demiş.

Ortanca ağabeyi Kınğırbay "Dünya fakirlerle dilencilerle dolmuş. O kadar çok yer gezdim ama mutluluk denilen şeyi görmedim." demiş.

En son Yılğırbay "İnsanlara şefkat eli uzatmamışsınız, yorgun gezen canlıla-

ra yardım etmemişsiniz. Mutluluğa rastlamışsınız da siz ondan kaçıp durmuşsunuz. Ağabeylerim ben kendi mutluluğuma eriştim. Şu göl, mutluluk gölüdür. Her kim onun suyundan içerse mutlu olurmuş. Ben bu gölden bir şişe mutluluk suyu alıp babamla annemin yanına döneceğim." demiş.

Ölgörbay ile Kınğırbay mutluluk gölünü görünce akılları gitmiş. Sonra onlar "Mutluluk suyundan bir şişe doldurup alsak olmaz mı ki! Önce ortasına gidip doyasıya içelim. Sonra dalıp dalıp yüze lim. Ardından da mutluluk suyundan bir tulum doldurup öyle dönelim." demişler de zıplayarak göle girmişler. Şişinceye kadar sudan içmişler, güçleri kalmayınca kadar yüzmüşler. Gölün en derin yerlerine dalıp dalıp çıkmışlar. Bir daha daleceklermiş ki güçleri kalmadığından bayılmışlar. Battıkları yerden çıkamayıp orada ölmüşler.

Beklemiş beklemiş, ağabeyleri çıkmayınca Yılğırbay ne yapsın, bir şişe mutluluk suyu doldurmuş. Suyu kendi içmek için değil de annesi ile babasına içirip onları mutlu etmek için almış. Sonra hızlıca doğduğu yere dönüp gitmiş.

Tespit edilen olağanüstü motiflerin metin içerisindeki sıralı listesi:

B211.2.4. Speaking wolf / Konuşan kurt

B211.2.3. Speaking bear / Konuşan ayı

B211.3-11. Speaking eagle / Konuşan kartal (MEK)

B.455.3. Helpful eagle / Yardımsever kartal

D1711. Magician / Sihirbaz (Büyücü)

D2072.0.2.1. Horse enchanted so that he stands still / Atın hareketsiz kalması için büyülenmesi

D730. Disenchantment by submission / Boyun eğme yoluyla büyüünün

çözülmesi

G361.1-7. Twelve headed ogre / On iki başlı dev (MEK)

G125-1 Ogre has fire power / Devın ateş gücüne sahip olması (MEK)

D1021.1-1. Magic eagle's power in one feather / Sihirli kartalın gücünün bir tüyde olması (MEK)

D1400.1.19-1. Magic eagle feather gives power over enemy / Sihirli kartalın tüyünün düşmanın üstesinden gelmek için güç vermesi (MEK)

G512.1. Ogre killed with knife (sword) / Kılıçla devin öldürülmesi

G512.1.2. Ogre decapitated / Devın başının kesilmesi

G550. Rescue from ogre / Devden kurtarma

F713-1. Extraordinary silver pond (lake) / Olağanüstü gümüş göl (MEK)

G132- Ogre controls water-supply / Su dağıtımının dev tarafından kontrol edilmesi (MEK)

G420. Capture by ogre / Dev tarafından kaçırılma

V134-1. Sacred wells / Kutsal kuyu (Zemzem) (MEK)

NOTLAR

1. Çizelge-1, Çizelge-2 orijinalinden yeniden hazırlanıp ifadeler Türkçeye çevrilmiştir. Çizelge-3'teki ifadeler MIFL'daki orijinalinden Türkçeye çevrilerek verilmiştir.
2. Bu çalışmada geliştirilen metodu maddeler hâlinde açıklarken örnekleme için verilen anlatı parçaları ile geliştirilen metodun uygulamasının yapıldığı masal metni tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir ve bu metinlerde sadece olağanüstü özellik gösteren motifler tespit edilmiştir.
3. Uygulama için alınan masalın künye bilgileri yayımlandığı eserden Rusçadan çevrilerek verilmiştir (Minhacetdinov 1976: 327-328). Masalın tip numaraları söz konusu eserde AT'a (Aarne-Thompson) göre verilmiştir. Bu tip numaraları AT'ın genişletilmiş hâli olan ATU'dan (Aarne-Thompson-Uther) kontrol edilmiştir ve tip numaraları aynıdır.
4. Motif Index of Folk Literature ismi çalışmada MIFL olarak kısaltılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1-2*. Arda, Zeki Cemil. "Edebiyatta Motif Araştırmaları." *Fikir ve Sanatta Hareket* 5:55 (1970): 20-23.
- Camaletdinov, Lenar. *Tatar Halık Ekiyetleri: Tılsımlı Ekiyetler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı, 1994.
- Dundes, Alan (Çev. Tolga Çetinkaya). "Motif İndeksi ve Masal Tip İndeksi: Bir Değerlendirme." *Millî Folklor* 39 (Güz 1998): 130-135. <http://www.mftd.org/index.php?action=atu> Erişim Tarihi 31.05.2019.
- İbrayev, Şakir. *Destanın Yapısı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998.
- İnayet, Alimcan. *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalnavuz / Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010.
- Karagöz, Erkan. *Tatar-Başkurt Sihirli Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması / Aktarma – Motif Tespiti (Motif-Index of Folk Literature'ye Göre) – Motif Dizini (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Naciye YILDIZ. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Karsdorp, Folgert - Meulen, Van Der Marten - Meder, Theo - Antal, Van Den Bosch. "MOM-FER: A Search Engine of Thompson's Motif-Index of Folk-Literature." *Folklore* 126:1 (2015): 37-52.
- Minhacetdinov, Marat Halyafoviç ve Harisov, Ehnex İbrahim. *Başkört Halık İcadı*. Ekiyetler, 2. Kitap. Ufa: Başkörtistan Kitap Neşriyatı, 1976.
- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*. (translated by Laurence Scott with an introduction by Svatava Pirkova-Jakobson. revised and edited with a preface by Louis A.) Austin and London, 1968.
- Sakaoğlu, Saim. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları, 1980.
- Sakaoğlu, Saim. "Türk Masal Tipleri Kataloğu Taslağı Üzerine." *Millî Folklor* 86 (Yaz 2010): 43-49.
- Thompson, Stith. *The Folktale*. California: University of California Press, 1946.
- Thompson, Stith. *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. 6 vols. Bloomington: Indiana University Press, 1966.